

Sobre les memòries de Josep Esplugues¹

J. Àngel Cano Mateu
Universitat de València
J.Angel.Cano@uv.es

Resum: Aquest article analitza les memòries de Josep Esplugues (Agullent, 1705 – Montaverner, 1787), rector de l'església parroquial de Montaverner, una localitat de la comarca valenciana de la Vall d'Albaida. D'una banda, dedicarem un apartat a la vida de l'autor, cosa que ens servirà per a contextualitzar l'obra. D'una altra, ens centrarem en l'estudi de les seues memòries i veurem les característiques del manuscrit original, explorarem alguns dels episodis narrats i comentarem les edicions actuals –parcials– que n'hi ha. El nostre objectiu és tornar a posar llum sobre el que, segons la bibliografia, és l'últim autor, fins al moment, que escriu en català literatura memorialística durant l'edat moderna al País Valencià.

Paraules clau: memorialística, Josep Esplugues, memòries, literatura catalana moderna.

About the memoirs of Josep Esplugues

Abstract: This essay analyses the memoirs of Josep Esplugues (Agullent, 1705 – Montaverner, 1787), the priest of the Parish church of Montaverner, a town in the valencian district of La Vall d'Albaida. On the one hand, we will dedicate a section for the author's life, so that we will give brief points that will be very useful to contextualize the work. On the other hand, we will focus on the study of these memoirs, and we will see the characteristics of the original manuscript, we will explore some narrated episodes and we will remark the current –partial– editions of this work. Our aim is to put the spotlight on that one that, according to bibliography, is the last author who wrote memorialistic literature in Catalan during the Modern Age in the Valencian Country so far.

Keywords: memorialistic, Josep Esplugues, memoirs, Early Modern Catalan Literature.

1. A tall d'introducció

Al llarg de trenta anys –del període que va des del 1732 fins al 1761–, Josep Esplugues sembla prendre nota de gairebé tot el que ocorre en, i al voltant de, l'església parroquial de Montaverner, la qual regirà fins a la seua mort. L'objectiu, com el de qualsevol escrit memorialístic, no és un altre que el de «fixar la memòria, el record, per a l'esdevenidor» (ESCARTÍ, 2013: 201). Això explicaria, per tant, la meticulositat i el detall en cada fet anotat, atés que podria ser útil tant per a ell com per als seus successors.

El nostre treball pretén, doncs, tornar a posar llum sobre les memòries² del que, segons la bibliografia, és l'últim autor valencià –fins al moment– que

¹ Volem fer constar que aquest treball s'ha beneficiat de l'Ajuda del Programa de Formació de Professorat Universitari (FPU) del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

usarà el català dins l'àmbit de l'escriptura privada durant l'edat moderna (ESCARTÍ, 2010: 192). Per a tal fi, l'hem estructurat en dos blocs: el primer, centrat en la biografia de l'autor, la qual ens n'ha de permetre contextualitzar històricament i culturalment l'obra, i el segon, que s'endinsa en la descripció física i del contingut d'aquestes memòries.

D'altra banda, no voldríem acabar aquests mots introductoris sense destacar que l'origen d'aquesta modesta investigació, l'esquelet d'aquestes pàgines, cal cercar-lo en una col·laboració en forma de fitxa per al projecte de «memòria personal» del Grup de Recerca de Manuscrits de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta fitxa, al seu torn, va ser desenvolupada en forma de comunicació per al *Seminari sobre literatura memorialística* que tingué lloc el 6 d'octubre de 2016 a la Universitat de València. Després de diversos comentaris i consells que ens han permés conèixer millor el text i l'autor i incrementar-ne el contingut, hi hem donat forma d'article. Si amb aquest humil treball, per tant, podem aportar el nostre granet per a futures investigacions o per a noves edicions de l'obra, ja ens sentirem ben satisfets.

2. Josep Esplugues: l'exemple del nou rector del XVIII³

Josep Esplugues naix a Agullent el 1705 i mor a Montaverner huitanta-dos anys després, el 1787. Fill de Josep Esplugues *júnior* i de Margarida Anna Revert, formà part d'una família acomodada, propietària, des de feia mig segle, de l'escrivania-notaria d'Agullent. Igualment, tingué tres germans, dos dels quals –Joaquim i Blai Vicent– foren sacerdots, mentre que el tercer –Ignasi, primer baró de Safra i membre de la Societat d'Amics del País Valencià, i pare, al seu torn, d'un altre Josep Esplugues– treballà de notari. També tingué una germana: Anna Maria.

Es doctorà en Teologia i Sagrades Escripures –segons Casanova, se'n desconeix com, on i quan ho féu (2002: 11)–, tot i que sembla que el 21 d'octubre de 1731, ja com a doctor, cantà la primera missa a l'església parroquial d'Agullent, i dos dies després, prengué possessió de l'església de Montaverner, que regirà en propietat fins a la seua mort. Per a Casanova, el propòsit vital d'Esplugues fou defensar, servir i impulsar els interessos eclesiàstics a Agullent i, sobretot, a Montaverner, sempre acompanyat «d'una voluntat fèrria i d'un caràcter incansable, emprenedor i directiu, d'una formació ampla i moderna, amerada de les idees i actituds del seu temps» (2002: 13). Fruit d'aquesta actitud i d'aquesta formació és la consolidació de la Congregació d'Eclesiàstics Seculars de Sant Vicent Ferrer de la Vall d'Albaida (1742), amb unes constitucions que, tot i que anònimes, Casanova considera que foren redactades per ell mateix; la nova ermita de Sant Vicent d'Agullent (1749) i el *llibre historial*; l'impuls per a la construcció de la nova església de

² Volem agrair a l'amic Josep Albinyana que ens regalara, fa uns quants anys, el llibre *Josep Esplugues. Memòries d'un capellà del segle XVIII*, d'Emili Casanova (2002), i que ens parlara, per primera vegada, d'aquest rector de Montaverner.

³ Tota la informació biogràfica, l'hem extreta de la introducció que fa Emili Casanova al llibre *Josep Esplugues. Memòries d'un capellà del segle XVIII* (2002). El lector pot trobar la referència completa en l'apartat Bibliografia.

Montaverner; la recuperació de l'ermita i del territori de Colata per a aquest poble (1775); la consolidació i la fixació per escrit del tradicional miracle de Sant Blai; la creació de noves festes religioses; o la investigació i el descobriment dels orígens de l'església i del poble. En definitiva, «Esplugues és un exemple del nou rector del XVIII: disciplinat, curiós per conèixer i donar a conèixer els orígens de les coses, preocupat pel govern econòmic de l'església [...], i impulsor d'una espiritualitat més reflexiva, profunda i acostada al poble» (CASANOVA, 2002: 14).

D'altra banda, per a l'estudiós, Josep Esplugues representa la «resistència de la llengua a desaparèixer», encara que no és una «resistència sentida i racional, fruit d'una reflexió i d'una confiança en el seu futur polític, cultural o educatiu, sinó una resistència de l'home, de la natura, de la terra» (2002: 19). Si el rector de Montaverner emprà el català, és perquè és la seua llengua pròpia, la del dia a dia, la que ha adquirit per haver nascut en unes coordenades geogràfiques concretes i, per tant, la que «el fa sentir-se més ell» (CASANOVA, 2002: 19). Esplugues sap que el castellà és l'idioma de l'educació, de l'escriptura i de la cultura; altrament, no s'explicaria –afirma Casanova– que no protestara contra la imposició de l'arquebisbe Mayoral⁴ de castellanitzar els registres parroquials.

Escrita en català i en castellà, doncs, la seua obra vol deixar escrit per als que el succeiran tot el que s'esdevingué a l'església de Montaverner o a l'ermita d'Agullent. Casanova, que fa una relació de tots els seus llibres (2002: 15-17), ens indica en quines obres emprà el català i en quines el castellà. Així, en llegirem la llengua materna en els escrits a l'entorn de la parròquia de Montaverner, mentre que el castellà apareixerà en els textos sobre l'ermita de Sant Vicent d'Agullent, en el *Memorial de Colata*, en la correspondència privada i, a partir del 1742, en els llibres sacramentals per tal de seguir l'ordre de Mayoral. Al capdavant, aquest comportament diglòssic en què el català era la llengua de l'àmbit privat, la que s'utilitzava per a les relacions personals o per als escrits d'ús restringit o intern, mentre que el castellà era la llengua de cultura, la dels usos seriosos de les classes altes, era el més freqüent durant l'època.

3. L'obra memorialística de Josep Esplugues: una aproximació

3.1. Les memòries del rector de Montaverner

Llibre de la església parroq[ua]l dels sans apòstols zebed[eu]s s[ant] Jaume y s[ant] Juan del poble Montaverner, de la retoria, benifets, cofradies, història de la renovació del temple, depòsit y expresió de sos gastos en contes de cada any. Comensant en lo de MDCCXXXII. Dispost per lo D[octo]r Jusep Esplugues, p[re]b[er]e retor⁵ és el títol complet que apareix en la portada de

⁴ Com a estudiant de la Universitat de València, Josep Esplugues estigué en contacte amb les noves idees il·lustrades, però també fou un fidel seguidor de les doctrines de l'arquebisbe Andrés Mayoral.

⁵ En l'edició dels fragments que reproduïrem del manuscrit original, per tal de mantenir-nos com més fidels al text millor, només hi intervindrem per a separar els mots o partícules

les memòries de Josep Esplugues. Veiem, però, que no incorpora cap dels substantius referits a la literatura memorialística –ni «memòries», ni «dietari», ni «crònica». No obstant això, d'acord amb Vicent J. Escartí (que posa el cas del dietari de Pujades, intítulat per l'autor mateix com a *Annal o Dietari de coses memorables*), la no inclusió de cap d'aquests mots en el títol podria resultar beneficiós perquè no ens generarà prejudicis en la distinció del tipus de document a què ens encarem (1990: 120).

Amb tot, el problema de l'etiquetatge d'aquests escrits no ve d'ara; el mateix Escartí, en diferents papers, ja ens explica la dificultat d'ancorar un document entre els *dietaris*, les *memòries*, les *notes* o les *relacions* (1990: 119-122; 1998: 9-13; 2010: 182-183; 2013: 202). Tanmateix, si bé és cert que se li podrien atribuir determinats trets més propis del dietari, com, per exemple, que abasta la vida o un fragment de la vida del seu autor (ESCARTÍ, 1998: 19), sembla haver-hi una voluntat similar a la del cronista i que siga d'àmbit públic (ESCARTÍ, 2013: 202), cosa que l'aproxima al llibre de memòries. Aquesta voluntat de cronista, aquest interès per deixar constància de diversos fets perquè no caiguen en l'oblit, Esplugues ens la confessa ja en l'exordi:

És lley sinodal de este arzobispato que cada església parroquial tinga un llibre a on estiguen continuats tots los drets y càrregues de la església, retoria, benifets y atres que convinguen. Y, en efecte, la falta de este sol ocasionar la perdició de molts, el variar-se fàcilment los costums que són ya lley, introducir-se noves costums contràries al dret de la església u retoria. Tot ha estat a punt de experimentar-se en mon temps per falta de este llibre, y més estant bastant diminutes, o molt generals, las cabeseres dels títols de visites a on podrá constar en distinció o més claritat. Des de que residix en este curat, continue en la intenció de formar-lo, y per si acàs no cumplia ya en lo racional, ya en lo exordi del *Quinque libri*, en los llibres de fàbrica, cofradia u atra administració, he continuat lo que podia servir per a la conservació de alguns drets o costums, pues en esta església y atres de la seua clase sosoix que el retor ha de portar casi tot lo pes del cuidado de la església, no sols en celebració, si en hornaments, utensilis, gestos de entre any, que fàcilment per lo temps arriben a ser càrregues de la retoria que ni per dret ni pactes de la sua primer erecció les devia tindre. Y encara que algunas notícies es troben repetides en este, que consten ya en atres llibres, no pareix es deu tindre per ocios, pues sosoix no pocas veces pedre's un llibre de la església, y, en efecte en esta és perduto un llibre molt antic de censals y rentes que tindria en lo sigle quinse, segons nota que es troba en algunas escrituras de aquell temps de censals perduts, que diu estar continuats en lo

aglutinades, i per a regularitzar, d'acord amb la normativa actual, l'accentuació, la puntuació i l'ús de majúscules.

llibre, y este ni apareix ni he oït notícia de ell, y així podrà ser de profit la notícia repetida en diferens llibres. (f. 2r)

Nosaltres, tot i que en un primer moment vam emprar la paraula «dietari» per designar a aquesta obra,⁶ finalment hem optat per considerar-la, sempre d'acord amb Casanova (1989; 2002) i Escartí (1998: 269), els dos especialistes d'aquest volum, com el llibre de memòries que redactà el rector agullentí Josep Esplugues.

3.2. La descripció del manuscrit: localització i característiques

El manuscrit original del *Llibre de la església parroq[ua]l dels sans apòstols zebed[eu]s...* es troba a l'Arxiu Parroquial de Montaverner, sense signatura. Nosaltres, però, davant la negativa del rector actual de Montaverner perquè el poguérem veure, el vam treballar a partir del document fotodigitalitzat a l'Arxiu Diocesà de València, que també apareix sense signatura, però amb l'etiqueta «Libro Efemérides hecho en 1760-61 (1732-1761)». En el moment en què ens decidirem a consultar-lo, encara no estava disponible a la xarxa; de fet, haguérem de demanar cita prèvia al director d'aleshores, Xavier Serra, per anar-hi. No obstant això, actualment el lector pot fullejar-lo des del web del Servei Diocesà d'Arxius Parroquials de València (<http://www.arxparrvalencia.org/enllacos/arxiu-diocesa.html>), més concretament, en l'apartat «Sala de l'investigador: Consulta de fons fotodigitalitzats».

Malgrat la impossibilitat de tenir-lo físicament a les mans, sabem, això sí, per Ramon Fita, antic rector de l'església de Montaverner que en va inventariar l'arxiu parroquial, que el document és de paper, té cobertes de pergami i mesura 31,5 cm de llarg per 22 cm d'ample (Fita 1989: 99-109). Així mateix, consta de 266 folis numerats, alguns dels quals estan en blanc, com els 20, 21, 36, 37, 49, 51, 57, 61, 63, 75, 76, 78 o 90. Igualment, n'hi falten els següents: 6-19, 22, 27-35, 40-48, 50, 59, 65, 68-73, 80-82, 86, 87, 92-100, 139-142, 166, 175, 257, 259, 260. En el cas dels folis 64, 67, 79 i 91, el recte apareix en blanc, però el revers no hi és. A més, sembla que el foli 216 tampoc no existí en l'original; a part que ens ho indiquen des de l'Arxiu Diocesà, si llegim el 215, veiem que la continuació de la frase està al 217: «Estes són totes les partides del gasto de la [f. 215v] obra en este any [f. 217r]».

Al seu torn, aquest llibre, «perquè de tot format volumen serà més conservable, y en un llibre tindran a la mà les notícies» (f. 2r), consta de vint-i-dos llibres enunciats a l'índex, que transcrivim tot seguit (f. 2v):

⁶ La comunicació original que vam presentar al *Seminari sobre literatura memorialística*, celebrat a la Universitat de València el 6 d'octubre de 2016, portava per títol «Sobre el dietari de Josep Esplugues (s. XVIII)».

ÍNDIX de els títols de este llibre

Església parroquial	fol. 3
Llibres archivats y correns	fol. 23
Retoria	fol. 26
Retors que han governat	fol. ⁷
Peu de altar	fol. 38
Capella de S[ant] Domingo	fol. 50
Capella del S[antíssim] Christo de la Paciència	fol. 52
Capella de Maria S[antíssima] del Roser	fol. 55
Capella de les Ànimes de Porgatori	fol. 58
Capella de S[ant] Chochim	fol. 60
Capella de S[anta] Anna	fol. 62
Capella de	fol. ⁸
Benifet de Maria S[antíssima] del Roser	fol. 74
Benifet de S[ant] Domingo de Gusman	fol. 77
Festes votives perpètues	fol. 83
De benifets vacans	fol. 89
Història de la renovació del temple	fol. 100
Contes de càrrec y descàrrec de la obra del temple	fol. 156
Plano del depòsit de la obra en 1748	fol. 219
Satisfacció de taches imposades	fol. 226
Contes dels anys 1749 y 1750 que faltaren	fol. 261
Sermons fundats per diferens	fol. 66 ⁹

⁷ En el manuscrit original no s'indica el número de foli.

⁸ En el manuscrit original no s'indica ni a qui estava dedicada la capella ni la pàgina del foli. Si tenim en compte els folis en blanc i els que falten, podem suposar que el foli amb aquesta informació seria, o bé el 65r, o bé algun dels compresos entre el 67v i el 73v. D'altra banda, en l'edició de Casanova trobem «Capella de Benifet», però sense cap explicació.

Ara, però, tornem a l'etiqueta que li posen des de l'Arxiu Diocesà i fixem-nos en els anys que, segons aquest, comprendria el llibre. De l'any d'inici de les memòries, no en tenim cap dubte, atès que en el mateix títol s'indica que comença el 1732, un any després de la seua arribada a Montaverner. Ara bé, com a data límit, posen el 1761, i entre parèntesis han assenyalat que va ser fet entre 1760 i 1761. Sí que és cert que a l'exordi ens diu que espera que el tinguen present «en les oracions y sacrificis que així o suplique en Montaverner, dia primer de marz de 1760» (f. 2v), amb la qual cosa podríem pensar que, a causa de la hipotètica redacció posterior de l'exordi –és freqüent que la introducció s'escriga al final, ja que arreplega la informació de tot el llibre–, aquest any o, a tot estirar, el següent, en serien el darrer.

No obstant això, s'hi narren episodis posteriors a aquestes dates: per exemple, en la «Història de la renovació del temple» (f. 100v-155), que arreplega els esdeveniments i la vida de Montaverner entre 1732 i 1764, mentre es construïa l'edifici. Igualment, en el llibre de la «Capella de Maria Santíssima del Roser», se'ns conta que fou pel mes d'abril de 1771 quan «es concluí el retaule de esta capella», o que «en lo dia 6 de octubre de dit any 1771 [...] es celebrà la dedicació y col·locació de esta nova image en sa capella y nincho» (f. 55v). Per tant, es contradiria amb la data límit que hi posen des de l'Arxiu Diocesà. Cal tenir en compte també que això podria significar que l'exordi no va ser escrit una vegada estava el llibre enllestit, sinó abans.

Quant a les llengües que utilitza, malgrat que la majoria del volum estiga escrit en català, també trobem el castellà. Per exemple, en el «Plano del depòsit de la obra en 1748» («Plano del depósito de la obra nueva de la iglesia parroqu[ua]l de Montaverner, que comprehende todos los créditos ya en el incluido, y todos los que deven incluirse en adelante [...]» (f. 219r), o en la «Satisfacció de taches imposades» («Respuesta y satisfacción a las notas, tachas y dicterios que D[on] Fèlix Martí impone a las qüentas de la fabrica [...]» (f. 226r).

Tanmateix, pel que a nosaltres ens interessa, observem un català ric, variat, amb un estil clar i entenedor. De fet, en paraules de Casanova, estem davant d'«un bon exemple del que haguera pogut ser la inexistent prosa» del XVIII (2002: 20). En la mateixa direcció assenyala Vicent Escartí, per a qui aquest volum «és un testimoni impagable de l'ús de la nostra llengua, en una cronologia tan avançada» (1998: 44). Igualment, Casanova destaca el fort component popular que té, ja que barreja formes col·loquials pròpies de l'època amb diferents elements amb un clar origen en els llibres notariais i eclesiàstics (2002: 20). De fet, l'estudiós argumenta des del principi que un dels motius pels quals n'ha volgut editar una selecció és per l'excepcionalitat del document des del punt de vista lingüístic i sociolingüístic (2002: 10).

⁹ En el manuscrit original hi ha el número de foli 66. Emili Casanova, entenem que d'una manera lògica, ha escrit que es tractaria del foli 266, de manera que, a l'autor, se li hauria oblidat el 2. Ara bé, sembla que l'error no estigué en l'oblit del número, sinó en la disposició de l'apartat dins de l'índex: si consultem el foli 66, efectivament llegim que hi ha els sermons fundats en aquella parròquia.

3.3. *Escrivint per al futur*

En general, aquest *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...* conta la vida del poble i gent de Montaverner al voltant de l'església parroquial, al segle XVIII. Una de les constants de l'edat moderna era el domini gairebé absolut de la religió en la ideologia. Així doncs, no és estranya l'existència de diferents representacions artístiques del catolicisme; de fet, Escartí explica que «el control sobre les creences arribava, fins i tot, a atenallar de manera fèrria» aquestes representacions (2015: 115). L'art té, per tant, una funció propagandística des del punt de vista religiós i polític, cosa que permet que la massa popular, en gran mesura analfabeta, pugui conèixer els conceptes més elevats: «Déu, el papa i l'església, el rei –la monarquia, la corona–, les dignitats eclesiàstiques i civils o militars» (2015: 115).

L'església parroquial de Montaverner no escapava –com no podia ser d'una altra manera– d'aquest domini de la religió. Més enllà de la clarividència del títol, si ens endinsem en els primers folis, llegim que l'església parroquial:

Està dedicada als dos sans apòstols fills del zebedeo s[ant] Jaume el major y s[ant] Juan Evangeliste, amb la expreçió y representació de els dos asientos que demanaren a Christo S[enyo]r N[ostr]e en lo seu reyne, uno a la mà dreta, atre a la esquerra del Señor (Math. 20) [...], y així són estos dos apòstols germans en esta representació, el títol de esta església. Així es manifesta en lo retaule major antic, que es contempla en gran fonament ser el primitiu, y demostra en lo puesto principal a dits dos sans apòstols: s[ant] Juan a la dreta, y en aquella part la sua predicació y milacres de la Àsia; y s[ant] Jaume a la esquerra, y en la part retratada la sua predicació, milacres, venguda a España después de mort, y son asiento en ella. (f. 3r)

Veiem que Josep Esplugues, ja des del principi, explica i justifica –més endavant encara esmenta la celebració de la festa que el poble celebrava en honor d'aquests dos apòstols al segle XV– la dedicació de la parròquia a sant Joan i sant Jaume. Igualment, és interessant remarcar l'existència del retaule amb la imatge dels dos apòstols, cosa que confirma, una vegada més, que la «veneració d'imatges que representaven la divinitat o els sants havia tingut un lloc especial entre els catòlics», unes imatges que canalitzaven, cap als que les adoraven, la voluntat de Déu (ESCARTÍ, 2015: 117).

D'altra banda, s'hi relaten altres episodis importants de la vida i la gent de Montaverner. Així, per exemple, és una bona font per a conèixer com eren les festes i les tradicions d'aleshores. El fragment que reproduïm tot seguit il·lustra, com assenyala Emili Casanova, un tipus de festes que solien durar uns quants dies en tot el territori valencià (2002: 95), i que, lògicament, també trobem al poble d'acollida d'Esplugues:

Al temps de acabar-se la obra ja no es discurria en atre, sinó en dispondre les festes ab tota solemnitat. Determinaren dits administradors sinc dies de festa de església ab ses dobles sermons, prosessions y hores conforme es dirà después, y ab la asystència en tots ells de la música de la Olleria. Determinaren també es fera una soldadesca, y per a ella es nomenà: per capità, Vicent Martí; per alferis, Jusep Ferri de Agustí de Gregori; y per sargento, Jusep Tormo de Nadal. Una comèdia també se oferiren a fer los mateixos de la terra, y la estaven ya provant. També volgueren córrer dos dies vaquetes per a major alegria, y no se olvidaren els balls que en festes de terres curtes enjamai poden faltar. Per a el gasto de estes festes estava curt lo depòsit, o del tot extenuat, per lo gasto de la obra, y així se oferiren lliberals molts del poble a pagar entre tots lo que costara; y els que per pobres no podien oferir-se a pagar-o per higual, donaven lo que podien. Tota la festa es dispongué quinse dies ans de fer-la, y fonch el concurs molt gran de forasters en lo poble. Y per a memòria contaré com se ordena. (f. 115r-115v)

També és important perquè ens narra, amb indicació de l'any, la renovació del temple. I sabem, gràcies a la minuciositat del doctor Esplugues, que la primera pedra del nou edifici es col·locà «en lo dia nou del mes de mars del sobredit any mil set-cens trenta-y-dos, domínica segon de Quaresma, dins del novenari del señor san Francisco Xavier, apòstol de les Índies» (f. 104v). En aquest procés de reconstrucció, que, com hem dit, està estructurat en anys, també destaca, per l'ànim i el fervor dipositats, la participació del «gremi» de les dones. D'aquesta manera, en l'episodi que ens descriu, trobem les dones treballant perquè mai no falte aigua en la bassa que els administradors i el mestre han fet per a poder treballar:

les señores se empeñaren a portar toda la aygua necessària y mantenir sempre abundant la dita basa o viver. Y són en assò tan constans y tan fervorosos sos ànimos que, així com senten tocar la caixa que té la fàbrica per a convocar al treball y veuen eixir al retor també ab son cànter en les mans, que demana porten aygua, totes deixen ses faenes y ixent en los cànters en les mans corrent a portar aygua a la obra: unes del riu, altres de la font, y altres del pou de sa casa per a poder-ne més portar. Y és tan abundant la que porten, que vénen entre totes a formar com una contínua font que no para de manar asta que estiga plena la basa, la que servix per a amerar tota la ragola que es gasta, també molta part de cals, y tota la necessària per a portar la argamasa y repastar. (v. 106v-107r)

El doctor Josep Esplugues no s'està d'anotar quan realitzen el depòsit de blat per a sembrar o la millora de les diferents capelles. A més, sol afegir-hi, de tant en tant, un episodi de la Bíblia en valencià per a explicar millor el

comportament dels seus veïns. Així, per exemple, en l'episodi anterior de la bassa compara la necessitat de l'aigua per a la construcció del temple amb la que es trobà, segons el relat bíblic, el poble mentre caminava pel desert, fins que Moisès, amb la vara, féu nàixer una font en una pedra. Igualment, en un altre moment, Esplugues tracta de comparar el goig –amb llàgrimes, cançons, crits o coets– que senten l'alcalde, els regidors, el rector i els montavernins en general en la reedificació del temple, amb el goig que recorregué les ànimes dels israelites quan es disposaren a reedificar el temple de Jerusalem després que s'alliberaren de Babilònia:

Avia Nabucodonosor, rey de Babilònia, cativat el poble de Déu baix son domini, y no solament robà totes les alaixes del temple que tant avien costat al rey Salomó, sinó que cremà y destruí tot lo edifici, segons o diu lo Espirit Sant en lo llibre 4 dels Reys, y David en Psalm. 73. (4 Reg. 29. v.9. Psalm. 73. v. 1.): *incenderunt igni Sanctuarium tuum, in terra poluerant Tabernaculum nominis tui*. Però immediatament que els israelites cobraren la llibertat y se'n tornaren cada u a sa casa, tractaren cuidadosos de rehedificar el temple. Convocaren per a assò a tot lo poble, per a què tots estagueren presens al tems de moure's la obra, y fonch tanta la alegria, y tan universal el goyg de tots al tems de umplir los fonaments y posar les primeres pedres, que se entreté el Espirit Sant en referir-o en lo llibre primer de Esdras. Estaven allí, diu la escritura, molts sacerdots y levites tocant diferents instrumens músics en alabansa de Déu (2. Esdre. 3. v. 10): *fundato igituram se mentariis Templo Divini Steterunt Sacerdotes in hornatu suo cum tubis, et levita fillis Azaph in cimbalis, ut laudarent Deum*. [...] Lo mateix al peu de la lletra, o cosa molt semejant, sosoí en este poble al tems de comensar la església y posar la primer pedra, perquè tots a una veu cridaven, uns cantant lo himne, atres vitorejant a Déu y als ap[òstol]s titulars, altres plorant de alegria, y tot junt a un mateix tems en los coets y escopetades formava tal armonia que es sentia de molt lluny, y confiam pujaria al cel per a obsequi del Señor. (f. 105v-106v)

Com veiem, el *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...* és una crònica en què s'entremesclen comentaris personals, apunts sobre la història, la política i la vida diària del poble, o descripcions que ens ajuden a fixar mentalment com era la parròquia que Esplugues regia, però també a fer-nos una idea d'altres parròquies rurals de l'època. En definitiva, una crònica del segon terç del segle XVIII de la localitat de Montaverner i de les poblacions veïnes, això sí, passada pel filtre del rector de la població, que és qui, meticulosament, hi anota no solament allò que hi ocorre, sinó també les sensacions que li desperta.

3.4. *Les edicions actuals*

Ja hem comentat que aquestes memòries estan disponibles a la xarxa, al web de l'Arxiu Diocesà. Tanmateix, també en disposem de fragments publicats gràcies al treball tan necessari que realitzà Emili Casanova, el qual volgué fer-

ne «una selecció representativa i significativa» (2002: 36) en l'edició de *Josep Esplugues. Memòries d'un capellà del segle XVIII*. En el recull de Casanova, però, no només hi ha el *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...*, sinó que també apareixen, en els apèndixs, fragments d'altres obres d'Esplugues. El que ens sobta, en canvi, és la partició que n'ha fet.

D'una banda, tenim el que seria, al parer de la distribució que ens mostra, el text pròpiament dit: la transcripció de l'exordi i la secció dedicada a l'església parroquial (f. 1-5) i la «Història de la renovació del temple» (f. 100-155). D'una altra, observem els apèndixs. Ara bé, el primer dels huit apèndixs que hi transcriu està format per apartats del mateix *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...*; són –per aquest ordre– «Capella de S[antíssim] Christo de la Paciència», «Festes votives perpètues», «Peu de altar», «Retoria» i «Capella de Maria S[antíssima] del Roser». No se'ns dona, però, cap justificació d'aquesta divisió entre el cos del treball i el primer apèndix, més enllà que la part transcrita en el cos és «la més literària i amena de l'obra» (2002: 36), mentre que les altres peces del llibre són interessants per la informació que ofereix sobre els cultes religiosos (2002: 36). Aquesta classificació podria portar a la confusió que es tracten d'obres diferents.

També sorprén que no haja seguit el mateix ordre d'aparició en l'apèndix –o, si més no, que no ens haja especificat el perquè de la seua ordenació–, que el manuscrit original (vegen l'índex transcrit més amunt). Igualment, encara que suposem que deu ser una errada de maquetació, la diferència de tractament en la tipologia dels apartats de l'apèndix –la «Capella de S[antíssim] Christo de la Paciència», en majúscula; la resta, en versaletes– fa pensar que hi ha subapartats, quan en el document original són apartats situats al mateix nivell.

No obstant això, aquestes petiteses no poden –ni tampoc ho pretenem, faltaria més– entelar la magna tasca d'edició de Casanova, que ja el 1989 va rescatar de l'oblit i va acostar als lectors actuals aquestes memòries setcentistes. Igualment, considerem tot un encert que ens regale la resta d'apèndixs,¹⁰ els quals ens ajuden a fer-nos una idea de la prosa d'Esplugues, sobretot els escrits en castellà, que ens permeten comprovar que dominava a un nivell semblant ambdues llengües. La porta per a seguir investigant i descobrint el rector valldalбайдí continua ben oberta.

D'altra banda, Vicent J. Escartí, en la seua antologia *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, també reproduïx alguns fragments del *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...* Concretament, veiem algunes de les parts de la «Historia de la renovació del Temple», com l'episodi en què col·loquen la primera pedra de l'edifici, els anys 1734, 1735, 1744 o 1763, i la festa dedicada a l'església parroquial de Montaverner.

¹⁰ Els apèndixs restants són: la introducció al *Llibre de la Fàbrica de la Iglésia*; l'exordi del llibre de *Títols i rentes de celebració*; la introducció del *Llibre de rentes, censals i privilegis de amortisació*, un text del *Llibre de la Confraria del Roser*; uns fragments del *Libro de Memorias o noticias de la Congregación*; dues cartes als regidors de Montaverner i a donya Maria Anna Cavanilles, senyora de Colata; i un text del *Llibre de Fàbrica*.

4. Unes breus consideracions finals

Al llarg d'aquestes pàgines, hem intentat realitzar una aproximació a les memòries del doctor Josep Esplugues. Realment, la nostra aportació, com déiem en la introducció, només es pot considerar un granet d'arena al costat de tota la feina desenvolupada per les dues màximes autoritats en la matèria com són Emili Casanova i Vicent J. Escartí. Tanmateix, creiem que aquest treball pot incitar a noves investigacions, a noves exploracions o a noves edicions, no solament d'aquest *Llibre de la església parroquial dels sans apòstols zebed[eu]s...* que hem analitzat, sinó de qualsevol de les altres obres d'Esplugues. Casanova, a qui hem d'agrair la recerca duta a terme, va inventariar els diferents títols que el rector agullentí va escriure, però, a més, ens en va donar la localització exacta de cadascun d'aquests. Alguns, com que pertanyen a l'Arxiu Parroquial de Montaverner, també es troben a la xarxa, tot i que seria més interessant, –si els futurs rectors del poble ho permeten– fullejar-los físicament; d'altres, estan distribuïts entre l'Arxiu del Regne de València, l'Arxiu Sancho Borja de València i l'ermita d'Agullent. Tant se val, però, on es troben: cal seguir reivindicant l'existència d'una literatura catalana al País Valencià en l'edat moderna, i Josep Esplugues n'és un bon referent.

Bibliografia

- CASANOVA, Emili (2002), **Josep Esplugues. Memòries d'un capellà del XVIII**, València, Institució Alfons el Magnànim. [1a ed. 1989, València, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació].
- ESCARTÍ, Vicent J. (1990), «Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII», **Caplletra**, 9, p. 119-127.
- ESCARTÍ, Vicent J. (1998), **Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII**, València, Tres i Quatre.
- ESCARTÍ, Vicent J. (2010), Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX, **Manuscrits**, 28, p. 181-205.
- ESCARTÍ, Vicent J. (2013), El *Tenal* (1793): un exemple de construcció de la memòria eclesiàstica, dins MARTÍNEZ, Tomàs; PRADILLA, Miquel Àngel; QUIXAL, Josep Manuel (eds.), **Terres de cruïlla. Estudis sobre les comarques de la diòcesi de Tortosa**, Benicarló, Onada, p. 201-212.
- ESCARTÍ, Vicent J. (2015), Imatges sagrades: la memòria religiosa i la política local. El cas de la parròquia d'Algemesí (segles XVI-XVIII), dins JANÉ, Òscar; POUJADE, Patrice. (eds.), **Memòria personal. Construcció i projecció en primera persona a l'època moderna**, Madrid, Casa de Velázquez, p. 115-126.
- FITA, Ramon (1989), «L'Arxiu Parroquial de Montaverner com a font documental per a la història», **Alba. Revista d'estudis comarcals**, 4, p. 99-109.
- SERVICI DIOCESÀ D'ARXIUS PARROQUIALS DE VALÈNCIA (1994), *2.1.1-01 Montaverner: Libro Efemérides hecho en 1760-61 (1732-1761)*, València, Arxiu Diocesà. Disponible en línia a: <<http://www.arxparrvalencia.org/menu-principal-v/sala-de-l-investigador/fotodigitalitzacions/3905.html>>. [Consulta: 10 octubre de 2017].

Recebido para publicação em 11-10-17; aceito em 12-11-17